

PROVET I LIVSÅSKÅDNINGSKUNSKAP 3.10.2019

BESKRIVNING AV GODA SVAR

Tabellen i denna fil (på sidan 4) är inte nödvändigtvis fullkomligt tillgänglig för till exempel användare av skärmläsningssystem.

Grunderna enligt vilka bedömningen gjorts framkommer i de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar. Uppgiften om hur bedömningsgrunderna tillämpats på examinandens provprestation utgörs av de poäng som examinanden fått för sin provprestation, de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar och de föreskrifter gällande bedömningen som nämnden gett i sina föreskrifter och anvisningar. De slutgiltiga beskrivningarna av goda svar innehåller och beskriver inte nödvändigtvis alla godkända svarsalternativ eller alla godkända detaljer i ett godkänt svar. Eventuella bedömningsmarkeringar i provprestationerna anses vara jämförbara med anteckningar och sålunda ger de, eller avsaknaden av markeringar, inte direkta uppgifter om hur bedömningsgrunderna tillämpats på provprestationen.

Om livsåskådningskunskap och bedömningen av ämnet i grunderna för gymnasiet läroplan

Livsåskådningskunskap är ett tvärvetenskapligt läroämne som bygger på humanistiska vetenskaper, kultur- och samhällsvetenskaper samt filosofi. I livsåskådningskunskap ska man bedöma såväl den studerandes förmåga att skickligt och mångsidigt kunna analysera och uttrycka livsåskådningsfrågor som den generella nivån av livsåskådningsmässig insikt. Livsåskådningsfrågor är ofta personliga, men reflektionen kring dem bygger på intellektuella kompetenser, som kritiskt tänkande, konsekvens, entydighet och systematik.

Studentexamensnämnden har beslutat att studentexamensprovet från och med provtillfället hösten 2017 till och med provtillfället våren 2020 kan avläggas både enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2003 och enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2015. Revideringen

av grunderna för gymnasiet läroplan 2015 var huvudsakligen en uppdatering. Även om en ny kurs i livsåskådningskunskap lades till och det gjordes vissa ändringar i kursstrukturen, har helheten i fråga om målen för och innehållet i livsåskådningskunskapen inte förändrats på något avgörande sätt. Sektionen för livsåskådningskunskap har haft som mål att utforma uppgifterna så att alla uppgifter i provet hösten 2019 kan besvaras utifrån vardera av grunderna för läroplanen.

Blooms taxonomi styr utarbetningen av uppgifterna i proven i realämnena

I kravnivåerna för uppgifterna i proven i realämnena beaktas Blooms taxonomi för de kognitiva inlärningsmålen samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I de här taxonomierna bedöms den kognitiva process uppgiften kräver på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Studentexamensnämnden har grupperat uppgifterna i fyra olika klasser enligt hur krävande de är. De uppgifter som kräver vetande och förståelse är fördelade på två klasser enligt slutna (A) och öppna (B) uppgiftstyper. Flervalsuppgifter hör exempelvis till klass A och definieringsuppgifter till klass B. De mer krävande nivåerna är också grupperade i två klasser, C och D. Uppgifterna på nivå D kan inkludera ett kreativt element som gör svaret mer krävande i och med att det förutsätter förmågan att tillämpa, utveckla eller modifiera de kunskaper som definieras i grunderna för gymnasiet läroplan, även på områden som inte har behandlats i gymnasiet. Alternativt kan uppgifterna på nivå D ta upp särskilt omfattande och mångsidiga material, eller möjligen nya typer av material, och kombinationer av dem.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Det åskådningsmässiga tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet uttrycks. Uttrycksformen bedöms på många olika plan, från textens litterära uttrycksfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en språkligt god framställning är ett kännetecken på ett gott svar i livsåskådningskunskap endast i den mån

den uttrycker gott åskådningsmässigt tänkande. Det här innebär ofta flera olika egenskaper hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett bra svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte ens ett godkänt svar om de inte besvarar frågan. Därför är det allra viktigaste av kriterierna nedan att svaret är relevant.

Enhetligheten i ett svar har att göra med dess struktur. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt förstå och utvärdera argument syns i form av följdriktighet och flera dimensioner i svaret. Ett enhetligt svar är tydligt och välstrukturerat.

Att svaret är övertygande innebär inom livsåskådningskunskap att mångsidiga och åskådningsmässigt väsentliga synpunkter behandlas på ett följdriktigt sätt. Svarets faktagrundval är tillräckligt bred och även aktuell, då frågeställningen kräver det. Faktapåståenden, motiverade ståndpunkter och rena åsikter hålls tydligt åtskilda från varandra och kopplingarna mellan framlagda påståenden och motiveringar är tydliga. Typiskt för livsåskådningskunskapen är användningen av träffande och aktuella exempel. De gör svaret övertygande.

Ett gott åskådningsmässigt tänkande syns i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Utöver det här inverkar hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. I livsåskådningskunskap korrelerar oftast de formmässiga och innehållsliga dimensionerna med varandra åtminstone delvis då svaret uppfyller minimikraven på relevans, alltså då det motsvarar uppgiften. Ett svar kan ändå kunskapsmässigt vara bra, samtidigt som sättet att uttrycka tankegångarna kan vara svagt, eller tvärtom. Dimensionerna är dock inte helt oavhängiga av varandra eftersom uttrycksättet, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är relaterade till varandra.

På grund av naturen hos uppgifterna i livsåskådningskunskap är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för de digitala proven i realämnen gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_foreskrifter_realam

[nena_digitala_prov_2018.pdf](#)). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen av studentprovssvaren i livsåskådningskunskap då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. De här kriterierna i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialelementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Poängtal för studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Provet i livsåskådningskunskap omfattar nio uppgifter av vilka examinanden ska besvara fem. Provet består av två delar. Del I omfattar sex uppgifter på nivå A, B och C. Var och en av de här uppgifterna ger 0–20 poäng. Del II omfattar tre uppgifter på nivå D, som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del I och 0 till 2 uppgifter i del II. Det maximala antalet poäng i provet är 120. För att nå detta poängantal måste examinanden besvara tre uppgifter i del I och två uppgifter i del II.

I anvisningarna för poängsättning i de tidigare beskrivningarna av goda svar för proven i livsåskådningskunskap i pappersform nämndes två separata referenspunkter för bedömningen. De var ett "gott svar" med vilket avsågs ett svar värt 3/6 poäng, det vill säga 50 procent av

det maximala poängtalet, och ett "berömligt svar", med vilket avsågs ett svar värt 5/6 poäng eller drygt 80 procent av det maximala poängtalet. I det digitala provets uppgiftsdelar värda 6 poäng tillämpas fortfarande samma skala, även om den andel som 6 poäng utgör av det maximala poängtalet för hela provet har minskat till ungefär en tredjedel jämfört med provet i pappersform. Då det maximala poängtalet stiger underlättas bedömningen av flera på förhand fastslagna referenspunkter. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 8 eller mera används tre referenspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med detta är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom provet i livsåskådningskunskap bedömer examinandernas eget tänkande i åskådningsfrågor kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika åskådningsmässiga synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av resonemang i fråga om åskådningar som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka aspekter som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda kriterierna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats mycket knapphändigt. I bedömningen är det dock motiverat att i varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som kriterierna i tabellen ovan.

Det finns olika slag av material till uppgifterna. I varje del av en uppgift anges på vilket sätt materialet ska användas. Om inga anvisningar ges om användningen eller om det uppges vara frivilligt att använda materialet, till exempel "du kan utnyttja materialet", är materialet avsett som inspiration. Då är det acceptabelt att examinanden låter bli att utnyttja materialet och det minskar inte på antalet poäng. Det är förvisso bra att märka att materialet också i uppgifter av det här slaget bidrar med information och att svaret bör innehålla motsva-

rande mångsidighet, även om materialet inte har utnyttjats. Om examinanden trots uppmaning låtit bli att använda materialet i en deluppgift, dras alltid minst ett poäng av och svaret kan nå upp till högst 75 % av maximipoängen för uppgiftsdelen. Det kan också ges mer detaljerade anvisningar om användningen av material, där examinanden till exempel uppmanas att analysera eller jämföra materialet eller söka efter några särskilda särdrag i det, såsom argument. I dessa fall är den direkta poängminskning som följer av att anvisningarna inte följts i allmänhet större.

Uppgiftsdelarna är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdel ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett essäsvaret, om inte annat anges i uppgiftsformuleringen. Med essäsvaret avses ett svar som är strukturerat som en essä: inledningen är en koncis presentation av ämnet, problemet eller påståendet, mittenpartiet består av en mångsidig behandling av temat och i slutet finns de slutsatser som grundar sig på behandlingen. Om en uppgiftsdel ger mindre än 10 poäng behöver svaret inte vara uppbyggt som en essä. I deluppgifter värda mindre än 10 poäng begränsas antalet tecken. Begränsningen gäller maximiantal tecken. Om det angivna antalet tecken underskrids sänks poängantalet inte, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrids sänker detta poängantalet. I uppgifter med begränsat antal tecken kan examinanden förlora högst 2 poäng till följd av att hen överskridit maximiantalet tecken väsentligt. Om antalet tecken överskridits med 25–50 procent minskar antalet poäng med 1, och med 2 poäng om maximiantalet tecken överskridits med över 50 procent. Minskningen kan dock inte vara mer än 50 procent av maximipoängen för en deluppgift. Vidare minskar antalet poäng naturligtvis om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del I

1. Einsteins uppfattningar om människan och utbildning (20 p.)

Utbildningens syften och innehåll är en viktig politisk fråga som också bottnar i den mera generella uppfattningen om hurdan människan borde vara. I materialet till uppgiften tar fysikern Albert Einstein främst ställning till situationen i USA på 1930- och 1950-talet men hans argument går också att tillämpa i andra länder och ännu i dag. Einstein betonar det primära i att utveckla den självständiga tanke- och omdömesförmågan. Här gör han ingen skillnad mellan grundskola (elementary school) och gymnasium (high school), men det finns skäl att anta att hans argument gäller båda. Einstein konstaterar också att hans iakttagelser i viss mån också rör yrkesutbildningen.

1.1. (10 p.)

Einsteins huvudargument i material 1.A och 1.B förefaller att vara att det är nödvändigt för människan att förvärva vissa allmänna kunskaper och färdigheter för att personligheten ska utvecklas på ett harmoniskt sätt. Han utgår alltså från att alla människor ska utvecklas till harmoniska personligheter. I material 1.A anser Einstein att en utveckling av en självständig tanke- och omdömesförmåga kommer i första hand i förhållande till att förvärva specialkunskaper. Han preciserar inte vad han menar med självständig tanke- och omdömesförmåga eller specialkunskaper. En tolkning är att han ställer allmänbildning och yrkesexpertis mot varandra. En annan är att han kontrasterar allmänna tankefärdigheter mot kunskaper om enskilda företeelser. Båda tolkningarna kan utvecklas på goda grunder. I material 1.B talar Einstein om människans insikt om värden, sinne för det vackra och det moraliskt goda och att lära sig förstå andra människors motiv, villfarelser och lidanden. Han förknippar egenskaperna med en harmonisk personlighet. En naturlig tolkning är att Einstein anser att en harmonisk människa förmår använda sin omdömesförmåga för att leva ett balanserat liv. Hon respekterar kunskapsmässiga, estetiska och moraliska värden och kan jämka samman spänningar mellan dem i sitt eget liv. I båda textutdragen ställer Einstein en harmonisk person mot en som bara har fått yrkesinriktad specialutbildning och som inte skaffar sig insikter om det moraliska goda och andra värden. En sådan människa jämför han tämligen provokativt med ett verktyg (material 1.A) och en völdresserad hund (material 1.B).

I ett 3-poängssvar analyserar examinanden två kunskaper eller färdigheter som Einstein tar upp eller tolkar en av de här kunskaperna eller färdigheterna.

I ett 5-poängssvar analyserar examinanden med utgångspunkt i materialet tre kunskaper eller färdigheter som Einstein nämner och ger en meningsfull tolkning av dem.

I ett 8-poängssvar analyserar examinanden de flesta kunskaper och färdigheter som tas upp i materialet och ger en motiverad tolkning av dem.

1.2. (10 p.)

Bakgrunden till Einsteins synsätt var det utbildningspolitiska läget i USA på 1930- och 1950-talet. Många av de kunskaper och färdigheter han nämner har också förekommit i dagens politiska debatt om den allmänbildande utbildningens syften och ändamål. Därför är det motiverat att föra fram att Einsteins syn fortfarande är aktuell. Om examinanden bestrider det här ska hen motivera sin hållning särskilt omsorgsfullt. Examinanden kan till exempel göra den reservationen att även om utbildningens syfte vore att ge de kunskaper och färdigheter som Einstein nämner, är en harmonisk personlighet ingalunda det enda eller ens det viktigaste människoidealet när det gäller utbildning. Vidare kan examinanden anföra att det kanske inte är befogat att kräva att alla individer utvecklas till harmoniska personligheter.

Examinanden kan diskutera aktualiteten i Einsteins synsätt ur olika perspektiv. Ett är att gå in på vad som avses med allmänbildning i våra dagar och hur synen eventuellt skiljer sig från Einsteins uppfattning. Det är motiverat att påpeka att det inte existerar någon ensamrådande uppfattning om allmänbildning i dag. Som en utgångspunkt kan man dock se den undervisning skolan erbjuder. Examinanden kan fördjupa sitt resonemang med att ta upp varför det är viktigt med allmänbildning och varför just skolan ska ge den här undervisningen. Det handlar alltså om vilken betydelse den allmänbildning skolan ger har jämfört med den som kommer från hemmet eller andra gemenskaper. Här faller det sig naturligt att fästa vikt vid att skolan erbjuder alla elever samma allmänbildning, medan varje elev får olika förutsättningar hemifrån och från andra gemenskaper. På så sätt strävar den allmänbildande

skolan efter att jämna ut ojämlikheter i fråga om förutsättningar. Det här kan ses som antingen en fördel eller nackdel beroende på hur man ser på förhållandet mellan individen och samhället. I de nordiska socialliberalistiska samhällena har man av sociala orsaker försökt jämna ut ojämlikheten i fråga om förutsättningar. I mera renodlat liberalistiska samhällen (till exempel USA) jämnar man ut de här skillnaderna endast om det främjar de personliga friheterna, och det här har man ansett att en allmänbildande utbildning gör även i liberalistiska samhällen. Uppgiftens material öppnar inte upp ett dylikt samhällligt perspektiv på utbildning, men det är givetvis förenligt med Einsteins uppfattning.

Ett annat alternativ är att gå mera på djupet i fråga om olika områden av allmänbildning och den vägen diskutera aktualiteten i Einsteins uppfattning. Einsteins syn verkar förenlig med de allmänna inlärningsmålen i den finska grundskolans och gymnasiets läroplaner. Vidare kan man påpeka att ett ämne i stil med livsåskådningskunskap, som betonar allmänna tanke- och omdömesförmågor, är framträdande i Einsteins syn. Å andra sidan kan man anse att vilket ämne som helst främjar de här färdigheterna, som Einstein enligt en möjlig tolkning ser som viktigare än det specifika lärostoffet i olika ämnen.

Ett tredje alternativ är att diskutera Einsteins uppfattning till exempel i relation till dagens samhällsliga situation. Examinanden kan till exempel konstatera att arbetsmarknaden förändras fort, vilket verkar ge större tyngd åt generella färdigheter framför snäv yrkesexpertis. Om man har en gedigen allmänbildning är det också lättare att utbilda sig till ett nytt yrke om arbetsmarknaden eller individuella orsaker kräver det.

Ett fjärde alternativ är att diskutera Einsteins synsätt i förhållande till aktuella forskningsrön om människans lärande och utveckling. Examinanden kan utnyttja kunskaper från till exempel utvecklingspsykologin.

I ett 3-poängssvar gör examinanden någon relevant iakttagelse om aktualiteten i Einsteins synsätt.

I ett 5-poängssvar gör examinanden flera relevanta iakttagelser om aktualiteten i Einsteins synsätt eller diskuterar och motiverar en relevant iakttagelse på ett följdriktigt sätt.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinandena aktualiteten i Einsteins synsätt på ett följdriktigt sätt ur minst två olika synvinklar. Examinandena kan alternativt fördjupa sin diskussion kring en synvinkel och på ett belysande sätt relatera den till exempelvis den aktuella utbildningspolitiken, samhällssituationen eller utvecklingspolitiska forskningsrön.

I grunderna för gymnasiet läroplan 2015 (GLP15) hänför uppgiften sig till kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1) och dess innehåll "argumentationsanalys kring livsåskådningsfrågor, ur olika synvinklar" och till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2) och dess innehåll "filosofiska – – människosyner och -ideal". I grunderna för gymnasiet läroplan 2003 (GLP03) hänför uppgiften sig till innehållet "uppfattningar om människan" i kursen Världsbilden (LK2).

2. Mobilerna i skolan (20 p.)

Examinandena ska i sitt svar diskutera mobilernas för- och nackdelar i skolan från såväl individens, skolans som samhällets perspektiv. Från den enskildas perspektiv kan examinandena nämna de fördelar som tas upp i materialet: att mobilen främjar lärande och informations-sökning och underlättar kontakten mellan människor. Å andra sidan kan examinandena diskutera i vilken utsträckning mobilerna stör koncentrationen på skolarbetet under lektionerna och om stirrandet på mobilskärmen under rasterna ersätter människorelationer och liv i den verkliga världen. Det här kan tolkas som en eventuell nackdel.

Även ur skolans perspektiv kan man till mobilernas fördel räkna att de ger nya möjligheter att studera och söka information. Som en nackdel kan man däremot se att användningen av mobilerna kan störa ordningen i skolan. Ytterligare en nackdel är att elever och studerande kan hamna i en ojämlik situation sinsemellan om skolan inte kan erbjuda mobiler åt dem som inte har en egen.

Ur den enskildas och skolans synvinkel kan examinandena också diskutera problem med data-skyddet och vanskligheten i att korrigera information: uppgifter som en gång lagts ut på nä-

tet är svåra att få därifrån. Den digitala världen möjliggör också mobbning, bildmanipulering och spridningen av falsk information även i skolan.

Ur samhällets perspektiv kan man diskutera Macrons argument att mobilförbudet tryggar friheten. Examinanden kan förhålla sig kritisk till huruvida man kan säkerställa frihet genom förbud; ståndpunkten ska motiveras. Examinanden kan diskutera vad frihet från digitalisering skulle kunna innebära, och argumentera för varför en sådan frihet behövs eller inte behövs. I det här sammanhanget kan examinanden föra fram skillnader mellan olika kulturer i hur man förhåller sig till för- och nackdelarna.

I sitt svar kan examinanden utnyttja synpunkter på frihetens karaktär i allmänhet och hänvisa till att tanken har en inbyggd paradox. Även om den personliga friheten är en grundläggande rättighet finns det ändå många andra situationer där människors verksamhet begränsas genom olika förbud, i synnerhet då den hotar andra människors friheter. Minderåriga barns frihet har begränsats också i många andra sammanhang i samhället, i deras eget intresse, och särskilt i skolorna inskränks elevernas friheter hela tiden. I det senaste alternativet kan examinanden utnyttja de tidigare synpunkterna om att mobilerna stör på lektionerna eller att eleverna kan bli beroende av dem. En person som är beroende av något behöver begränsningar för att bli kvitt sitt beroende. Den här ståndpunkten kan också motiveras med arbetsro eller med att eleven ägnar sin uppmärksamhet åt sådant som inte hör till lektionen.

I ett 5-poängssvar ger examinanden någon motiverad synpunkt för eller emot användningen av mobiler i skolorna ur den enskildas, skolans eller samhällets perspektiv.

I ett 10-poängssvar diskuterar examinanden för- och nackdelar med användningen av mobiler för skolrelaterade uppgifter i skolorna ur minst två av perspektiven i uppgiftsformuleringen och gör någon iakttagelse om de påståenden som förs fram i materialet.

I ett 15-poängssvar behandlar examinanden på ett mångsidigt och följdriktigt sätt för- och nackdelarna med användningen av mobiler i skolorna från alla tre perspektiv i uppgiften och utnyttjar materialet i sin diskussion.

I ett svar värt toppoäng ska examinandan foga sin diskussion till vidare aspekter gällande till exempel beroenden, teknologins utveckling, lagstiftning eller personlig frihet och begränsningar av den.

I GLP15 hänför sig uppgiften till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2) och dess innehåll "studier" och "identitet, livsval och livsbalans". I GLP03 hänför sig uppgiften till kursen Ett gott liv (LK1) och dess innehåll "uppfattningar om dygder och laster förr och nu och deras samband med livsstilar och vanor" och "ett individuellt liv tidigare och i våra dagars mångfasetterade samhälle".

3. Europeiska värden (20 p.)

De europeiska värden som nämns i material 3.A är de facto mänskliga rättigheter som tillhör alla. De intervjuade vill betona att de här rättigheterna förverkligas i Europa men att det samma inte är en självklarhet överallt. Intervjuobjekten framhåller också att man måste försvara och upprätthålla de här värdena och rättigheterna uttryckligen för att det inte är självklart att de efterlevs. Det här lyfts fram i ett gott svar.

Det väsentliga i svaret är att analysera hur de europeiska värdena efterlevs i dag i Finland, i Europa och i resten av världen samt att ge sin syn på vad som hotar dem. Hot av det här slaget kan vara till exempel likgiltighet, populism, rasism och främlingsfientlighet. På dem finns det gott om färskare exempel från olika delar av Europa, även Norden. Att vädja till kultur kan också ses som ett hot: redan uttrycket "europeiska värden" kan leda till den relativistiska tanken att européer har sina egna värden och andra nationer har sina. Det är också skäl att gå in på situationen i Turkiet och Ryssland. I deras fall är det uppenbart att den europeiska rättsstatsprincipen är svår att förankra i administrationen.

I ett gott svar beaktar examinandan att det ingår i ett aktivt medborgarskap att förbinda sig vid de mänskliga rättigheterna och medborgerliga friheterna samt att vilja upprätthålla och försvara dem. Examinanden kan göra iakttagelser om varför de här rättigheterna är viktiga

för alla och inte bara för européer, eller ge en kritisk bedömning av hur värdena i fråga efterlevs i dagens Europa. Det är också möjligt att mera detaljerat behandla vissa av de rättigheter som tas upp i materialet, till exempel yttrande- och åsiktsfrihet, flickors och kvinnors rättigheter eller minoriteters rättigheter.

I ett 5-poängssvar ger examinandena några relevanta synpunkter på hur de värden som tas upp i materialet efterlevs eller vilka hot de utsätts för i Finland, Europa eller globalt.

I ett 10-poängssvar analyserar och motiverar examinandena hur de värden som tas upp i materialet efterlevs i Finland och utomlands och vilka hot de utsätts för.

I ett 15-poängssvar analyserar och motiverar examinandena på ett mångsidigt och följdriktigt sätt hur de värden som tas upp i materialet efterlevs i Finland, Europa och globalt och vilka hot de utsätts för.

För att nå toppoäng ska examinandena föga sitt svar till vidare samhällliga aspekter om till exempel demokratis betydelse och det hot populismen utgör mot den.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Individ och samhället (LK3) och särskilt dess innehåll "samhällsforskningens grunder, såsom sociala realiteter, samhällsstrukturer, och kännetecknen för det moderna västerländska samhället samt hur dessa grunder påverkar individens liv" och "mänskliga rättigheter, religions- och samvetsfrihet, global rättvisa och en hållbar utveckling som moraliska och politiska villkor samt synsätt och handlingar som utgör hot mot dessa villkor, inklusive kränkningar av de mänskliga rättigheterna och förintelsen". I GLP03 hänförs sig uppgiften till kursen Individ och samhället (LK3), särskilt dess innehåll "en god medborgares egenskaper som finländare, europé och världsmedborgare" och "politiska ideal, ideologier, utopier och olika former av demokrati" samt "rättvisan som en samhälllig, global och ekologisk fråga".

4. Kulturen som en väv av betydelser (20 p.)

Kultur kan definieras på olika sätt. Det förefaller dock uppenbart att definitionen ska inbegripa tanken att kultur är människogemenskapers egen skapelse och att den styr individers handlande. Kulturanthropologen Clifford Geertz beaktar de här två faktorerna i sina definitioner av människan och kulturen. Geertz definitioner betonar de av människan skapade betydelserna och relationerna mellan dem: "människan är ett djur som är fast i en väv av betydelser hon själv har spunnit", "den här väven är kultur".

Det faller sig naturligt att tolka att människor skapar betydelser med miner, gester, seder och i synnerhet via det symboliska språket. Betydelserna behövs eftersom människan är ett socialt djur som kommunicerar sina observationer, tankar och strävanden till sina artfränder. Betydelserna anger också gränserna för vår kultur. Geertz uttrycker det här genom att säga att människan "är fast i en väv av betydelser hon själv har spunnit". Tanken är att vårt kulturella manövreringsutrymme avgränsas av de förbindelser som väven av betydelser bildar. Man kan skapa fler förbindelser men utan dem kan vi inte agera som sociala varelser.

I ett gott svar ger examinandan olika exempel. De kan handla om vilket betydelsefull mänsklig verksamhet som helst från sätt att hälsa och äta till vetenskap, konst och religion. Till exempel måltidsvanor och uppfattningar med anknytning till mat varierar mellan olika kulturer. Genom matvanor definieras vad som är lämpligt i ett samfund. I de flesta kulturer anses det med vissa undantag vara "barbariskt" att äta rått kött. Många andra måltidsvanor och uppfattningar relaterade till mat implicerar mera subtila skillnader, som ofta hänger samman med social ställning och att i samband med den uttrycka "god smak". Också i Finland har de högre socialgrupperna av tradition värdesatt matens smak och andra estetiska egenskaper i sig, medan maten för "allmogen" som utförde tungt fysiskt arbete bara var näring för kroppen. Examinanden kan göra motsvarande iakttagelser om den sociala klassificeringen av konsumtionen av drycker och njutningsmedel. Man kan också uttrycka en politisk ståndpunkt genom matvanor. En vegansk kost kan till exempel i vissa sammanhang tolkas som ett ställningstagande för djurens rättigheter och för bevarandet av miljöns bärkraft. Ur ett kulturperspektiv är att äta och dricka inte bara att äta och dricka, utan de äger alltid rum i en viss kulturell betydelsekontext.

Även religion kan vara ett användbart exempel på hur människor skapar betydelser i sin kultur. Ofta tar de sig uttryck i människornas liv som konkreta begränsningar och påbud för hur man ska leva och vad man ska undvika. De mest bekanta exemplen är de tio budorden i kristendomen eller de fem pelarna i islam.

I ett 5-poängssvar ger examinanden något exempel och beskriver hur medlemmarna av en kultur skapar betydelse i det här fallet, eller hur betydelsen begränsar dem.

I ett 10-poängssvar ger examinanden ett åskådligt exempel och beskriver hur medlemmarna av en kultur i det här fallet å ena sidan skapar betydelser och å andra sidan begränsas av betydelserna. Examinanden utnyttjar åtminstone den ena av Geertz definitioner.

I ett 15-poängssvar ger examinanden ett åskådligt exempel och beskriver mångsidigt hur medlemmarna av en kultur i det här fallet å ena sidan skapar betydelser och å andra sidan begränsas av de här betydelserna. Examinanden utnyttjar Geertz båda definitioner.

I ett svar värt toppoäng ska examinanden tillämpa Geertz definitioner skickligt och fördjupa svaret med att föra in sina exempel i en relevant större kulturell (inklusive historisk) kontext.

I GLP15 hänför sig uppgiften till kursen Kulturens inverkan på människans åskådning (LK4) och dess innehåll "begreppet kultur och kulturens betydelse", "kultur som meningsbaserad mänsklig verksamhet" och "kulturens inverkan på individens världsbild och åskådning". I GLP03 motsvaras innehållet av "kulturbegreppet och dess innebörd" i kursen Det kulturella arvet och identiteten (LK4).

5. Politiska och religiösa åskådningar (20 p.)

Det faller sig naturligt att som religiös åskådning ange någon religion, till vars lära eller kollektiva förfaranden en person som bekänner sig till religionen har förbundit sig. På motsvarande sätt är det som politisk åskådning motiverat att ange något politiskt ideal eller en politisk

ideologi, som en person bekänner sig till och eventuellt främjar genom att handla som medborgare.

Det är ändamålsenligast att behandla likheterna och skillnaderna mellan den politiska och den religiösa åskådningen i förhållande till en åskådningens allmänna drag: världsbild, värden och uppfattningar om hur kunskap ska förvärfvas och handlingar motiveras. En person som har en åskådning analyserar den inte nödvändigtvis själv på det här sättet, men i livsåskådningens kunskap är det motiverat med ett forskningsorienterat grepp av det här slaget. Det är bra att inse att alla åskådningar inte omfattar en klart urskiljbar uppfattning om världsbilden och grunderna för kunskapssökning och handlande. De finns till exempel i marxismen eller i kristendomen i thomistisk tolkning, men kan saknas till exempel i de nuvarande politiska partiernas principprogram. I en snäv bemärkelse kan man därmed tolka uppfattningen om grundläggande värden och handlandet i enlighet med dem som en åskådning. De grönas principprogram som är starkt baserat på vikten av att skydda naturen kan ses som ett exempel på detta. I ett gott svar använder examinandan en del allmänna begrepp som skapats för analys av åskådningar, till exempel världsbild eller värde.

Likheterna och skillnaderna beror på de valda exemplen. En likhet till exempel mellan kristendomen och marxismen är antagandet om människors lika värde. Skillnaden ligger i hur det lika värdet motiveras. Enligt kristendomen har alla människor lika värde för att de är skapade av Gud. Marxismen utgår från avskaffandet av exploatering mellan samhällsklasser och från personlig frihet i motiveringen av jämlikhet. På så sätt hänger skillnaderna ihop dels med olika världsbilder, dels med värdeteorin. Det finns olikheter också i kunskapssökningen. I kristendomen anser man att världen är skapad av Gud och att kunskapen om Gud i sista hand bygger på förkunnelse, medan marxismens verklighetsuppfattning byggs på den grundval vetenskaplig och filosofisk forskning erbjuder. De flesta marxister tänker att den här forskningen berättigar oss att utgå endast från den materiella verkligheten, som utgör grundvalen för människosinnet och alla den mänskliga kulturens former, inklusive religion.

Examinanden kan också diskutera likheter och skillnader genom att gå in på den inbördes relationen mellan de valda åskådningarna. Här är det väsentligt att påpeka att den religiösa och den politiska åskådningen kan vara förenliga i vissa avseenden och motstridiga i andra.

Med åren har det dessutom gjorts olika tolkningar av åskådningarna. Marxisterna har av tradition beskyllt kristna för politisk konservatism eller ren likgiltighet för politik, men vissa riktningar i kristendomen är de facto ytterst politiska, till exempel befrielsesteologin som kommer från Latinamerika och vars politiska mål ligger i linje med marxismens.

I ett 5-poängssvar ger examinandena exempel på en religiös och en politisk åskådning och beskriver en likhet och en skillnad.

I ett 10-poängssvar ger examinandena exempel på en religiös och en politisk åskådning och diskuterar minst två centrala likheter och skillnader.

I ett 15-poängssvar ger examinandena exempel på en religiös och en politisk åskådning och diskuterar på ett mångsidigt sätt deras likheter och skillnader med avseende på världsbild, värden eller grunder för kunskap och handling.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena i sin jämförelse använda allmänna begrepp som skapats för analys av åskådningar och visa att hen känner till vilka begränsningar som finns i användningen av dem.

I GLP15 hänför sig uppgiften till kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1) och dess innehåll "olika världsåskådningar – religiösa, politiska" och kursen Livsåskådningarnas värld (LK5) och dess innehåll "hur vår tids mest betydande världsåskådningar, såsom – de stora världsreligionerna förhåller sig till – politik". I GLP03 hänger uppgiften samman med kursen Världsbilden (LK2) och dess innehåll "världsliga och religiösa åskådningar som grund för världsbilden", kursen Individ och samhället (LK3) och dess innehåll "politiska ideal" och kursen Olika sätt att förklara världen i livsåskådningstraditionen (LK5) och dess innehåll "mytiska förklaringar om världen förr och nu".

6. Övervakningssamhället (20 p.)

Materialet i uppgiften kommer från en BBC-rapport som behandlar övervakningsteknologin som går framåt i Kina. Examinanden ska bedöma vilka för- och nackdelar övervakningen ger ur såväl individens som samhällets perspektiv. Perspektiven överlappar varandra delvis, och i ett gott svar lyckas examinandena visa på sambandet mellan dem.

Ur individens perspektiv kan verkningarna av den alltmer avancerade övervakningen delas in i två kategorier: en ökande säkerhet och minskande personlig integritet. Som exempel på ökad säkerhet kan examinandena ta upp olika säkerhetssystem i hemmet, lösenord eller varför inte föräldrars möjlighet att följa sina barns rörelser med hjälp av mobilen samt den ökade allmänna och samhällsliga säkerheten som garanteras av staten och olika institutioner. Exempel på detta är polisens teleövervakning, bankernas kontroll av penningströmmar, utvecklingen av personbeteckningar och den alltmer utvecklade kameraövervakningen. Den tilltagande övervakningens avigsida är att den privata sfären krymper. De kanske största aktörerna på området för tillfället är Google, Facebook och andra motsvarande bolag samt olika underrättelsetjänster som samlar information. Det är bra att notera att människorna till stor del helt frivilligt har gått med på att inskränka sin personliga integritet. I materialet kan man se vilken radikal övervakning dagens teknologi ger möjlighet till då det går att följa varje medborgares rörelser nästan 24 timmar i dygnet, varje dag. En central fråga i sammanhanget är hur all den insamlade informationen används och vem som övervakar användningen. Ett exempel på en något lindrigare konflikt mellan att bevara människors personliga integritet och att öka säkerheten uppstod i Finland då myndigheterna planerade att ändra fortkörningskamerorna längs vägarna så att de räknar medelhastighet i stället för att göra enskilda radarobservationer. Det visade sig att en nackdel var att man samtidigt skapar ett system med vilket man kan följa alla bilburna medborgares rörelser runtom i Finland.

Även ur samhällets perspektiv är den ökade säkerhet som den utvecklade övervakningen ger en viktig aspekt. Att garantera säkerheten ses ofta som samhällets viktigaste uppgift. Medel som ökar säkerheten är till exempel teleövervakning, bankernas kontroll av penningströmmar, användningen av personbeteckningar och kameraövervakning. Den tilltagande övervakningen har ofta motiverats med att "en hederlig medborgare inte har något att

dölja”. Som det framgår av materialet har staten i det närmaste obegränsade möjligheter att övervaka medborgarna i framtiden. Det här gör det också möjligt att samla in många slags uppgifter. Information som staten samlat in om sina egna medborgare och databaser där informationen bevaras är inte något negativt i sig, och de tillhandahåller ovärderligt material bland annat för vetenskaplig forskning om till exempel folkhälsa. Även i det här sammanhanget rör den centrala frågan hur den insamlade informationen används och vem som övervakar användningen av den.

Ur den enskildas och samhällets synvinkel kan examinandena också bedöma vilka följder den alltmer avancerade övervakningen får för myndighetsverksamheten och dess genomskinlighet. De möjligheter teknologin ger för att erhålla uppgifter om beslutsfattande och användningen av allmänna medel är förmodligen en positiv sak för såväl individer som samhället. Man har av tradition antagit att genomskinlighet i demokratiska samhällen gör tjänstemännens verksamhet mer effektiv och förhindrar missbruk. Därför har genomskinligheten antagits öka medborgarnas förtroende för förvaltningen. I ett gott svar tar examinandena ändå inte de här antagandena för givet. Hen kan också diskutera hur följderna av den alltmer utvecklade övervakningen eventuellt skiljer sig i olika – till exempel demokratiska och odemokratiska – samhällen.

I ett 5-poängssvar anger examinandena någon central eller några inte lika träffande för- eller nackdelar ur individens eller samhällets perspektiv.

I ett 10-poängssvar utnyttjar examinandena materialet och anger några förhållandevis träffande för- och nackdelar eller utvärderar på ett mångsidigt sätt antingen för- eller nackdelar från individens eller samhällets perspektiv.

I ett 15-poängssvar utnyttjar examinandena materialet och behandlar på ett följdriktigt och mångsidigt sätt både för- och nackdelar ur individens och samhällets perspektiv.

För att nå toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar genom att till exempel ta upp vilka följder den alltmer utvecklade övervakningen har i olika samhällen.

I GLP15 ansluter sig uppgiften till kursen LK6 och särskilt dess innehåll "vändpunkter gällande människans världsbilder och världsåskådningar samt tekniska genombrott som påverkat människans uppfattning om världen och sig själv: människan som en aktör som aktivt påverkar sitt liv och sin omgivning" och "från myten om Prometheus till tekniska utopier och dystopier, människans förhållande till upplysningens ideal och den tekniska utvecklingen". I GLP03 hänför sig uppgiften till kursen LK3 och speciellt dess innehåll "människan som en social varelse, växelverkan mellan individerna och gemenskapen, det privata och det offentliga" och "begreppet makt, olika former av makt och maktstrukturer samt möjligheter att påverka".

Del II

7. Funktionsnedsättning (30 p.)

Med en person med funktionsnedsättning avses en person vars funktionsförmåga är bestående nedsatt till följd av skada som är antingen medfödd eller har uppkommit senare i livet. Personer med funktionsnedsättning bildar inte en homogen grupp, utan det finns flera olika grupper av funktionsnedsättning, alla med sina egna särdrag. Vidare kan graden av funktionsnedsättning variera betydligt, och därför finns det stora individuella skillnader. Av den här anledningen uttrycker ett gott svar insikten att också personer med funktionsnedsättning i första hand ska bemötas som individer, inte företrädare för en grupp.

7.1. (15 p.)

Den samhällliga särbehandlingen, det vill säga diskrimineringen av personer med funktionsnedsättning kan vara positiv eller negativ. Positiv diskriminering eller särbehandling bygger på en strävan att rätta till de funktionsnedsattas ojämlika förutsättningar i förhållande till andra medborgare. Det kan till exempel handla om att reservera sittplatser för synskadade i bussens främre del eller att ordna studentprov utan bildmaterial. För personer med rörelsenedsättning har man byggt ramper och hissar och hörselskadade har tillhandahållits induktionsslingor i allmänna utrymmen. I vart och ett av dessa exempel erbjuds personer med funktionsnedsättning samma service som andra. Därutöver kan de också erbjudas special-

tjänster, som skolor för hörselskadade. De paralympiska spelen torde också falla inom den här kategorin.

I negativ särbehandling är det fråga om diskriminering, där en person med funktionsnedsättning nekats en rättighet, skyldighet eller förmån endast på grund av sitt handikapp. Diskrimineringen kan vara strukturell. I material 7.A kan man som ett sådant fall se det att personer med utvecklingsstörning inte har tillhandahållits lika möjlighet till yrkesutbildning efter grundskolan trots att 16 § i Finlands grundlag verkar förutsätta det och många personer med utvecklingsstörning skulle klara av att avlägga en yrkesexamen, gå in i arbetslivet och jobba med uppgifter som motsvarar deras utbildning. Också då det finns service kan utbudet variera mellan olika orter. Personer med utvecklingsstörning är således inte i likvärdig ställning vare sig sinsemellan eller i förhållande till andra medborgare. Som ett annat exempel på strukturell diskriminering kan examinandena nämna till exempel det att diabetiker sedan 2018 inte har antagits till militärtjänst trots att det här tidigare har varit möjligt för enskilda diabetiker som ansökt om det.

I ett gott svar behöver examinandena inte kunna namnge positiv, negativ eller strukturell särbehandling men beskrivningen ska innehålla olika former av särbehandling. Examinandena kan på ett naturligt sätt gå in på särbehandling på olika livsområden, till exempel i fritidsintressen, studier eller arbetslivet. Konkreta exempel belyser fenomenet.

I ett 4-poängssvar beskriver examinandena ett sätt att särbehandla personer med funktionsnedsättning i förhållande till andra medborgare.

I ett 8-poängssvar beskriver examinandena två sätt att särbehandla personer med funktionsnedsättning i förhållande till andra medborgare och utnyttjar materialet i sitt svar.

I ett 12-poängssvar kategoriserar examinandena systematiskt och konsekvent olika sätt att särbehandla personer med funktionsnedsättning i förhållande till andra medborgare och utnyttjar materialet i sitt svar.

För att nå toppoäng ska examinandens svar omfatta de viktigaste sätten för särbehandling och visa på goda insikter om behandlingen av personer med funktionsnedsättning i vårt samhälle.

7.2. (15 p.)

Lika behandling inför lagen kan ses som en av förutsättningarna för ett gott liv. Fallet i material 7.A verkar dock visa att den här förutsättningen inte förverkligas åtminstone för alla människor med funktionsnedsättning. Till exempel personer med utvecklingsstörning har, trots att 16 § i Finlands grundlag implicerar det, inte tillgång till utbildning på andra stadiet på samma sätt som de som inte har en utvecklingsstörning. Därför är det också svårt – eller omöjligt – för dem att övergå smidigt till arbetslivet. I ett gott svar diskuterar examinanden om utbildning och arbete hör till förutsättningarna för ett gott liv.

I ett gott svar breddas resonemanget till andra eventuella förutsättningar för ett gott liv. De behöver inte alls behandlas på ett uttömmande sätt. I ett gott svar går examinanden dock in på sådana förutsättningar som med fog kan anses vara centrala, såsom frihet, säkerhet, hälsa, tillräcklig utkomst, möjlighet att knyta sociala relationer samt möjlighet att verka som medborgare och i olika gemenskaper. Det är förnuftigt att avgränsa ett gott svar till sådana förutsättningar som man vet att är särskilt viktiga eller problematiska för människor med funktionsnedsättning. Examinanden kan därmed till exempel diskutera sexualiteten som en förutsättning för ett gott liv. Ska människor med utvecklingsstörning till exempel ha samma möjligheter att bilda familj? I dagens läge begränsas deras sexuella rättigheter i praktiken i mycket stor utsträckning. I sitt svar kan examinanden också dryfta förutsättningarna för liv överhuvudtaget. Finlands abortlagstiftning tillåter att graviditeten avbryts fram till 24 graviditetsveckan om fostret antas ha en utvecklingsstörning. Då är fostret redan tillräckligt utvecklat för att överleva utanför livmodern. I Finland aborteras veterligen över hälften av alla Down-foster. Det här väcker många allvarliga frågor. En fråga som är relevant för svaret är om den här aborträtten minskar respekten för den mest grundläggande rättigheten för personer med utvecklingsstörning, det vill säga rätten till liv? Det handlar således om vilket budskap samhället vill föra fram genom rätten att abortera foster med utvecklingsstörning. Vad vill man tala om för dem som fötts med en utvecklingsstörning?

I ett 4-poängssvar anger examinanden några relevanta synpunkter på vårt samhälles förmåga att trygga förutsättningarna för ett gott liv för människor med funktionsnedsättning.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden frågan på ett välgrundat sätt och skisserar upp förutsättningar för ett gott liv generellt, eller alternativt genom att i större detalj redogöra för minst två förutsättningar för ett gott liv.

I ett 12-poängssvar diskuterar examinanden frågan på ett välgrundat sätt från de funktionsnedsattas perspektiv gällande förutsättningarna för ett gott liv.

För att nå toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att foga det till någon aktuell samhällsdebatt om personer med funktionsnedsättning eller genom att jämföra situationen i Finland med något annat land eller med historien.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2) och dess innehåll "människovärdet, mänsklig värdighet och mänskliga rättigheter, dokument om mänskliga rättigheter" och kursen Individen och samhället (LK3) och dess innehåll "mänskliga rättigheter". Motsvarande stoff i GLP03 är "de mänskliga rättigheterna, olika avtal om de mänskliga rättigheterna" i kursen Individen och samhället (LK3).

8. Traditioner och världen som förändras (30 p.)

Materialet 8.A–8.E i uppgiften presenterar olika händelser från de senaste åren. Det gemensamma för dem alla är att en tradition som hör till en kultur (inklusive religion) står i konflikt eller är oförenlig med värden och levnadssättet i dagens värld. I Spanien är tjurfäktingarna en del av kulturarvet, men de har kritiserats av djurrättsaktivister och även många andra som bekymrar sig för behandlingen av djuren. I den judiska staten Israel har det av tradition varit förbjudet att arbeta på sabbaten, det vill säga judarnas vilodag. Av den här anledningen avgick en konservativ minister i protest mot att det arbetades på sabbaten i ett statsbolag. Också i den kristna kulturen i Finland har vilodagen traditionellt varit helgad. Det här står i konflikt med avregleringen av affärernas öppettider som gjorts till följd av människornas för-

ändrade levnadssätt och värden. Även kraven på lika mänskliga rättigheter ställer vissa traditioner i en svår ställning. Den könsneutrala äktenskapslagen väckte motstånd i Finland, och ledde till kampanjen Äkta äktenskap. Den syftade till att häva lagen och bevara den traditionella äktenskapsmodellen. Fotbollskulturen har spridit sig till nästan varje hörn av världen, men tidpunkten för fotbolls-VM i Brasilien ställde fastande muslimska spelare inför särskilda utmaningar.

8.1. (15 p.)

Individer kan förhålla sig till kulturell förändring på olika sätt. Konservativ är det man kallar någon som vill värna om traditionella värden och verksamhetsätt, och som möjligen motsätter sig förändringar i dem. Enligt denna definition är den judiska ministern och de som stöder kampanjen Äkta äktenskap konservativa. En liberal är däremot en person som betonar individens frihet att välja sina värderingar och sätt att verka, så länge det inte hotar andra individers motsvarande frihet. En sådan person kan själv leva enligt traditionella värderingar, men har inte i sig något emot att kulturen förändras. Den liberala är också positivt inställd till andra får leva enligt annorlunda värderingar, så länge det inte hotar hans egen eller någon annans frihet. Motståndarna mot kampanjen Äkta äktenskap kan tolkas som liberaler, som upplever sin frihet hotad.

Inställningen till kulturella förändringar kan granskas också ur andra perspektiv. I typiska fall handlar individer enligt förväntningarna i sin närmaste sociala gemenskap, men de kan också avvika från dem. Med integration avses att den enskilda individen eller gemenskapen anpassar sina egna traditioner så att de blir förenliga med den förändrade situationen. Det kan det handla om då en kristen finländare tolkar att det går att handla i affären på vilodagen. Hen kan också tänka att det även i andlig mening är lämpligt att utföra nödvändigt arbete på helgdagen. Av tradition har till exempel sjukvårdsarbete betraktats som ett sådant, men numera gäller detsamma för många andra arbeten, kanske också arbete i affären. Även de muslimska spelarnas förhållande till att följa ramadan under fotbolls-VM i Brasilien kan analyseras ur anpassningssynvinkel. En del spelare ansåg i likhet med Karim Benzema att fastan var förenlig med att spela, medan andra tog paus i fastan de dagar de spelade. I extremfall kan integrationen leda till att individen eller gemenskapen helt överger sin egen tradition och smälter samman med majoritetskulturen. Det här kallas assimilering. Att överge vissa tradit-

ioner ses som moraliskt befogat. Att avstå från tjurfäktning kan på goda grunder ses som ett sådant exempel.

Ett annat förhållningssätt är isolering (separation), där individen eller gemenskapen inte accepterar den förändrade situationen utan avskärmar sig för att leva enligt de gamla traditionerna utan att bry sig om resten av samhället. Ett exempel på den här inställningen är den judiskortodoxa mannen i materialet som inte godkänner något som helt arbete på sabbaten. Isolering kan i extremfall leda till alieniering (marginalisering), som är förknippat med att vara socialt och ekonomiskt vanlottad samt eventuellt med ett öppet uppror mot majoritetskulturen. Kampanjen Äkta äktenskap med dess demonstrationer kan tolkas som isolering eller alieniering. Kampanjens särdrag var att man krävde att också alla andra samhällsmedlemmar skulle anamma en praxis som tidigare var förhärskande men nu följs av en minoritet. Det här är ett typiskt fenomen för konservativa rörelser som till följd av att samhället liberaliseras så småningom hamnar i minoritet.

I ett gott svar behöver examinanden inte känna till begreppen integration, assimilering, separation och marginalisering. Det är ändå viktigt att svaret visar en klar insikt om skillnaderna i de olika förhållningssätten. Det är motiverat att göra skillnad åtminstone mellan konservativa och liberala synsätt.

I ett 4-poängssvar anger och motiverar examinanden ett sätt att förhålla sig till kulturell förändring eller gör spridda iakttagelser om två olika alternativ.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden förändring från två olika synvinklar och för fram argument för dem, eller gör en detaljerad och följdriktig bedömning från någondera synvinkeln. Examinanden utnyttjar materialet i sitt svar.

I ett 12-poängssvar gör examinanden en mångsidig och följdriktig bedömning av traditionernas ställning och av olika sätt att förhålla sig till kulturell förändring. Examinanden utnyttjar materialet i sitt svar.

För att svaret ska ge toppoäng ska det på ett smidigt sätt kombinera en uttömmande, följdriktig och mångsidig analys med en tolkning av materialet.

8.2. (15 p.)

Uppgiften ger möjligheter att utveckla svaret i olika riktningar. Examinanden kan använda egna eller materialets exempel. I vilket fall som helst får examinandena i ett gott svar inte ta påståendet om globaliseringen av kulturer som en självklar sanning. Svaret kan tillföras ett kritiskt perspektiv till exempel genom att resonera kring varför vissa kulturella drag verkar leva kvar mycket starkt och varför förändringen sker – om den sker – på olika sätt i olika områden eller samfund.

Som ett exempel kan examinandena diskutera fotbollen och material 8.E. Fotboll spelades ännu på 1800-talet i huvudsak på Brittiska öarna, men har sedermera spridits runt världen och är i dag veterligen världens populäraste idrottsgren om man ser till antalet utövare. Förändringen har varit snabb och samtidigt har de olika ländernas fotbollskulturer, som tidigare lätt gick att känna igen exempelvis på spelstilen, börjat likna varandra alltmer. En orsak till det här är möjligen strävan efter pengar och framgång. Därför har man tagit efter de länder och klubbar som är allra framgångsrikast. Även spelarnas rörlighet mellan länder och världsdelar har bidragit till förändringen. På så sätt möts olika kulturer allt oftare. I synnerhet i fotbollsvärldens topp är det snarare regel än undantag att lagen består av spelare från hela världen. Därmed är elitidrottarens värld nästan likadan oavsett vilket land och vilken kultur hen lever i.

Examinanden kan vidare gå in på varför fotbollen ändå inte har lyckats bli den populäraste grenen överallt. Till exempel i Finland är boboll fortfarande den mest populära grenen på många mindre orter. I det här sammanhanget är det meningsfullt att också göra en bedömning av vilka kulturella skillnader som hindrar eller bromsar upp förändringen. I fotbollens fall kan examinandena till exempel diskutera vad som begränsar damfotbollen från att växa i popularitet.

Exempel som inte ingår i materialet är expansionen av enorma internationella klädhandelskedjor och snabbmatskedjor av typ McDonald's över hela världen. Det här väcker frågan

huruvida vi till slut hamnar i en situation där människor klär sig och äter lika överallt. Den här utvecklingen som kan leda till en minskad kulturell mångfald har väckt olika former av motreaktioner. De tar sig uttryck till exempel i ett växande intresse för lokal och regional "ursprunglig" kultur. Att McDonald's öppnade en restaurang i Vatikanen väckte till exempel stort motstånd. Det kan hänga samman med den katolska kyrkans starka ställning i den italienska kulturen eller med italienarnas stolthet över sin egen matkultur – att öppna en snabbmatsrestaurang sågs som en kränkning av den.

I ett 4-poängssvar gör examinandan några iakttagelser om påståendet som gäller globaliseringen av kulturer.

I ett 8-poängssvar ger examinandan minst ett träffande exempel och gör utgående från det en bedömning av påståendet i frågeställningen.

I ett 12-poängssvar ger examinandan minst två träffande exempel och gör utgående från dem en följdriktig, mångsidig och kritisk bedömning av påståendet i frågeställningen.

För att få toppoäng ska examinandan fördjupa sitt svar genom att ge flera träffande exempel och bedöma påståendet i en meningsfull historisk referensram.

I GLP15 hänför sig uppgiften till kursen Kulturens inverkan på människans åskådning (LK4) och dess innehåll "begreppet kultur och kulturens betydelse, olika kulturella klassificeringar och sätt att ta del av kultur, kultur som meningsbaserad mänsklig verksamhet, olika teorier om kulturers utveckling och förhållande till varandra" och "kulturarvet: olika seder och bruk, kulturellt självuttryck, kulturens inverkan på individens världsbild och livsåskådning". Uppgiften hänger också samman med kursen Livsåskådningarnas värld (LK5) och dess innehåll "kristendomens, islams, judendomens samt några andra religioners och världsåskådningars – lära, livsstil och förhållande till samhället". I GLP03 hänför sig uppgiften till kursen Det kulturella arvet och identiteten (LK4), i synnerhet innehållet "kulturbegreppet och kulturens innebörd förr och nu" och "inbördes växelverkan mellan kulturer och civilisationer".

9. Kulturella ideal (30 p.)

Kulturella skönhetsideal styr individers handlande på många olika sätt. De kan också pressa individer att handla på sätt som känns främmande för dem själva. I material 9.A behandlar essäisten Anu Silfverberg fenomenet med utgångspunkt i sina egna erfarenheter.

9.1. (15 p.)

Den brittiska konstkritikern John Berners påståenden "Män betraktar kvinnor" och "Kvinnor ser sig själva bli betraktade" beskriver både förhållanden mellan män och kvinnor och kvinnors förhållande till sig själva. En bedömning av påståendena förutsätter någon form av tolkning av deras betydelse. Det naturligaste är att tolka påståendena utifrån materialets kontext, men uppgiften i sig förutsätter inte det. Påståendet "Män betraktar kvinnor" uttrycker inte bara att män visar intresse för kvinnor. Det beskriver också att männen med sin blick definierar hur en kvinna ska se ut för att behaga män. På så sätt objektifierar och undertrycker männen kvinnor. Blicken är därmed ett verktyg för maktutövning. Påståendet "Kvinnor ser sig själva bli betraktade" beskriver i sin tur kvinnans objektifierade och undertryckta ställning. Kvinnan avgör inte själv hurdan hon är eller borde vara. Kvinnan betraktar sig själv via mannens blick. I typiska fall är den här mannen okänd. En dylik tolkning av Berners påståenden följer trovärdigt utgående från materialet. Även någon annan tolkning är möjlig, men den ska då motiveras trovärdigt.

I sin bedömning kan examinandan fästa uppmärksamhet vid att ingalunda alla kvinnor är föremål för männens blickar eller underkastar sig för att definieras av blicken. Silfverberg berättar om sin maskulina lesbiska kompis, som fick gå i fred på gatan. Blicken påverkar främst sådana kvinnor som ännu söker sig själva. Det handlar vanligen om unga flickor, sådana som också Silfverberg själv var under sin studietid. Det minskar inte de betraktande männens ansvar för sitt handlande. Tvärtom. Examinanden kan vidare påpeka att alla andra kvinnor också drabbas av objektifieringen indirekt och den vägen drabbas också männen, oavsett om de undertrycker kvinnor eller inte.

Examinanden kan också påpeka att även männen på sätt och vis är fångar i de kulturella tänkesätten. I sina pojkår kan de av busshållplatsernas Hennes & Mauritz-reklamer ha lärt sig

hur en halvnaken kvinna ska se ut. Det kvinnliga skönhetsidealet är för sin del en kommersiell produkt. Om vi vill förändra det idealet måste vi också ingripa i reklamen som skapar uppfattningar. Det här kan dock vara svårt i västländer som tror på fri marknadsekonomi. Utbildning kan vara en rakare och säkrare väg.

I ett 4-poängssvar ger examinandan en meningsfull tolkning av det ena påståendet.

I ett 8-poängssvar tolkar examinandan båda påståendena på ett meningsfullt sätt.

I ett 12-poängssvar motiverar examinandan sin tolkning av bägge påståendena på ett följdriktigt sätt med stöd i materialet eller med stöd i egen relevant, tidigare kunskap.

I ett svar värt toppoäng ska examinandan fördjupa sin tolkning genom att till exempel göra reservationer i fråga om vilka situationer påståendena lämpar sig för och för vilka de inte gör det.

9.2. (15 p.)

Gemenskapens ideal kan anses spela en mycket betydande roll i utformningen av individens identitet. Inte bara andra människors blickar, utan också deras ord definierar individens sätt att betrakta sig själv. I ett gott svar kan examinandan fortfarande gå in på utformningen av kvinnans identitet i förhållande till män som ett exempel, men perspektivet ska breddas till andra situationer. Om till exempel en gymnasieelev upprepade gånger får höra av sina kompisar, lärare eller föräldrar att hen skulle bli en bra läkare eller ingenjör, kan det hända att eleven själv börjar tro det. På det här sättet kommer hen kanske att välja studieinriktning eller yrke åt sig. Det här betyder givetvis inte att den unga inte själv skulle ha kunnat komma till samma resultat. Det handlar om att gemenskapens ideal och handlande stärker ett val som kanske ännu är osäkert.

Gemenskapens ideal behöver inte alltid vara uttalade eller ens verkliga. Individens föreställningar om hurdan hen borde vara i andras ögon påverkar utformningen av identiteten på motsvarande sätt som en annan människas verkliga blick eller ord gör. Föreställningarna kan också produceras utifrån, och de är mottagliga för manipulation. Därför är imagereklam

ett särskilt effektivt och även bedrägligt sätt att påverka individens tänkande. Materialet ger stöd för ett resonemang i de här banorna.

Det faller sig naturligt att i svaret behandla olika gemenskaper som skapar identitet, till exempel hemmet, skolan, en hobby, arbete, en frivilligorganisation, ett politiskt parti och sociala medier. Lösare gemenskaper kunde vara olika fangrupper eller varför inte personer som använder en viss märkesprodukt men inte ens behöver känna varandra. Varje gemenskap har sina egna ideal. En gemenskap delar sina verkliga ideal socialt. Genom att acceptera dem blir individen upptagen i gemenskapen medan ett ifrågasättande av idealen har en fjärrande effekt. På så sätt används idealen till att dra upp en gräns mellan "oss" och "de andra". Eftersom varje individ oundvikligen hör till flera sociala gemenskaper har hen flera samtidiga identitetspositioner att välja mellan, och de kan dra åt olika håll. Till exempel en idrottsförening kan erbjuda mycket annorlunda ideal än skolan.

Examinanden kan också påpeka att en gemenskaps verkliga eller antagna ideal i typiska fall bygger på olika berättelser, narrativer. Å ena sidan infogar individerna sig i de här berättelserna, å andra sidan skapar de dem själva genom att använda sig av egna erfarenheter och minnen.

I ett 4-poängssvar gör examinandens några relevanta iakttagelser om hur individens identitet utformas i förhållande till gemenskapens antagna eller verkliga ideal.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinandens på ett mångsidigt sätt hur individens identitet utformas i förhållande till gemenskapens antagna eller verkliga ideal.

I ett 12-poängssvar är examinandens diskussion mångsidig och visar på ett övertygande sätt variationen i och spänningen mellan de faktorer som påverkar utformningen av identiteten.

För att svaret ska ge toppoäng ska examinandens fördjupa det genom att redogöra närmare för till exempel vilken betydelse berättelser har för uppkomsten av gemenskapens ideal och därigenom för utformningen av individens identitet.

I GLP15 hänför sig uppgiften till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK1) och dess innehåll "identitet, livsval och livsbalans: individens möjligheter att påverka sitt liv, arvsanlagens och miljöns betydelse". Den hänger också samman med kursen Individen och samhället (LK3) och dess innehåll "människan som social varelse – erkännanderelationer och signifikanta andra, roller och gemensamma normer". I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Ett gott liv (LK1) och dess innehåll "livskompetens: individens möjligheter att påverka sitt liv; arvsanlagens och miljöns betydelse" och "utformningen av identiteten under människans levnadslopp och etiska avgöranden i olika levnadsskeden" samt till kursen Individen och samhället (LK3) och dess innehåll "människan som social varelse".